

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Beyond Marxism - Towards an alternative Perspective

Hoetjes, B.J.S.

Citation

Hoetjes, B. J. S. (1982). Boekbespreking van: Beyond Marxism - Towards an alternative Perspective. *Acta Politica*, 17: 1982(1), 143-145. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452295>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452295>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Pennock zijn belezendheid toont, en op het feit dat hij de ene keer voor net beginnende studenten en de andere keer voor experts lijkt te schrijven. En wij stippen dan ook slechts aan dat Pennock meer thuis blijkt te zijn in dat bepaalde soort van (politiek-)theoretische argumentatie ('the youth who, after deliberating, decides to resist the impulse to experiment with heroin, for example, is almost surely contributing to his freedom in the long run', p. 30; Q.E.D.) dan in het omgaan met empirische gegevens.

Pennocks 'Democratic Political Theory' is niet een studie van de theorie van de democratie. Want zoals hij zelf opmerkt, ontbreekt het aan 'any single body of coherent theory' dat als zodanig zou kunnen worden aangemerkt (p. xiii). Waar het dan ook om gaat, is het analyseren van en het duiden van de verbanden tussen theorieën van de democratie. In de inleiding geeft Pennock een belangrijke beschouwing over het typeren van de verscheidenheid van theorieën van de democratie. Belangwekkend, zij het niet geheel overtuigend, is vooral het onderscheid tussen 'justificatory' en 'operational' theorieën van de democratie. Volgens Pennock is het in dit bestek verre te verkiezen boven het bekende onderscheid tussen normatieve en empirische theorieën. Het begrip 'normatieve theorie' is er immers niet duidelijker op geworden, sinds ook 'als - dan' redeneringen, die bijvoorbeeld bepaalde postulaten over de menselijke aard tot uitgangspunt nemen, 'normatief' worden genoemd. En wanneer 'empirische theorieën' blijken te variëren van abstracte benaderingen zonder empirische vulling tot kwantitatief getoetste empirische hypothesen, is het beter de eerste groep niet als empirische theorie te betitelen. Wel gaat het in alle gevallen om studies, die zich richten op de feitelijke werking van het regime. Pennock raakt hiermee overigens al die vragen, die zich voordoen bij het wagen van de sprong van de politieke filosofie naar de empirie en die, getuige sommige bijdragen aan P. B. Lehning en M. van Schendelen (red.), *Actualiteit van de politieke filosofie*, (Amsterdam (Intermediair), 1981), niet gemakkelijk te beantwoorden zijn.

In het eerste hoofdstuk bespreekt Pennock de term en het begrip democratie. Aan de orde komen het substantiële en procedurele democratiebegrip. Vervolgens zijn er hoofdstukken over de spanning tussen vrijheid en gelijkheid en die tussen individualisme en collectivisme. Beide analyses voeren terug naar de substantiële definitie van democratie als 'government by the people, where liberty, equality, and fraternity are secured to the greatest possible degree and in which human capacities are developed to the utmost, by means including free and full discussion of common problems and interests' (p. 6). Men moet soms wel moeite doen om de lijn naar het thema van dit boek vast te houden. De discussie van de verschillende begrippen en hun spanningsverhouding is encyclopedisch nuttig, maar wordt niet verbonden met specifieke vragen betreffende de werking van democratische stelsels. Toepassingen van conceptuele beschouwingen over gelijkheid versus/en vrijheid, zoals die van Rokeach in zijn analyse van vier waardenstelsels, blijven achterwege (M. Rokeach, *The Nature of Human Values*, New York (Free Press), 1973). Pas in de afrondende paragrafen legt Pennock de verbanden, die men graag in de bladzijden daarvoor had aangetroffen. Zeker de slotbladzijden van hoofdstuk 3 zijn lezenswaardig: 'Historically, collectivism has generally been associated with conservative doctrines. Yet today most revolutionaries and also more moderate critics of the status quo adhere to a collectivist philosophy and violently attack individualism' (p. 117).

Hoofdstuk 4 bevat een beschouwing over rechtvaardigingen van democratische politiek ('justificatory democratic theory'); hoofdstuk 5 betreft typen operationele democratische theorieën. Ook hier is Pennock op zijn best, wanneer hij een poging

waagt orde te scheppen in de warwinkel van theorieën, die zich richten op de machtsverdeling in politieke systemen. Men kan bijvoorbeeld niet genoeg geattendeerd worden op het onderscheid *binnen* elitistische en pluralistische theorieën tussen descriptieve en prescriptieve analyses (p. 162). Tevens verdient de waardevolle typologie van motivationele democratische theorieën, met inbegrip van zowel 'positieve' politieke theorieën als politieke filosofieën, vermelding (p. 269).

De overige hoofdstukken - vanaf blz. 206 - behandelen 'a series of problems common to the operation of democratic situations' (p. 205). Deze formulering suggereert dat hier de in het begin van deze bespreking genoemde problemen van systematiek en consistentie des te duidelijker moeten zijn. Hoofdstuk 6 gaat over de voorwaarden voor de totstandkoming en het voortbestaan van democratieën; maar in de inleiding vermeldt Pennock dat die materie niet aan de orde zal komen (p. xviii). De hoofdstukken 7 en 8 (responsibiliteit en representatie) bieden geen nieuws voor wie de NOMOS-bundels hierover kent; het is wel praktisch dat zo die moeilijk verkrijgbare lectuur beschikbaar komt. De laatste hoofdstukken hebben betrekking op besluitvormingstheorieën en hun toepassingen, op participatie en op leiderschap. Zoals eerder gezegd, blijft de studie hier toch goeddeels steken in discussies met collegae-politicologen. Het empirische materiaal is sterk casuïstisch. Er ontbreekt bovendien - voor een encyclopedisch werk te betreuren - elke verwijzing naar de discussie over de pacificatiedemocratie ('consociational democracy').

Zo komt men tot de conclusie dat Pennock op zijn sterkst is in zijn beschouwingen over de wetenschappelijke analyse van democratie en over 'justificatory theories', maar dat hij op weg van 'justificatory theories' naar kwantitatief-empirische theorieën (binnen zijn categorie van operationele theorieën) halverwege is blijven staan. Aldus is 'Democratic Political Theory' noch een studie van de democratische theorie (hetgeen Pennock zelf beaamt) noch een evenwichtige studie van de verschillende theorieën op het bovengenoemde continuüm (hetgeen Pennock wel pretendeert). Ik wacht met grote spanning op Robert Dahls 'Democratic Political Theory'. Zijn Preface is er nu vijftienvintig jaar.

U. Rosenthal

V. R. Metha, *Beyond Marxism - Towards an Alternative Perspective*, New Delhi (Manohar), 1978, VIII + 147 pp.

Binnen de politicologiebeoefening in de zgn. Derde Wereld neemt India een vooraanstaande plaats in, zowel kwantitatief als kwalitatief. Op mondiaal niveau bevinden de Indiase politicologen zich met hun weliswaar gepolitiseerde maar tegelijkertijd gevarieerde vakbeoefening, in een tussenpositie tussen enerzijds de westerse vakbeoefenaren en anderzijds de politicologen uit het oostblok.

Mehta, behorend tot de postkoloniale generatie, opgeleid in India (Delhi) en Engeland (Cambridge), vormt met dit boek een interessant specimen van de Indiase politicologie. Hij tracht een maatschappijvisie te ontwikkelen, die verder komt dan zowel het liberalisme als het marxisme en die een eigen Indisch perspectief biedt. In het laatste is hij, naar de mening van deze recensent, duidelijk beter geslaagd dan in het eerste.

Mehta schetst allereerst de twee externe invloeden, die een grote betekenis hebben gehad voor het huidige Indische politieke denken, nl. het liberalisme en het marxisme. Hij benadrukt van deze beide de tekortkomingen. Bij het liberalisme zijn dat het egoïstisch individualisme, het a-morele materialisme, de commercialisering en de blijvende spanning tussen individuele bezitsdrang en menselijke ontplooiing. Bij het marxisme is dat – eveneens – het puur economische denken, waarin de mens zijn individualiteit verliest en als onderdeel van het maatschappelijk kapitaal volledig ondergeschikt wordt aan staat en partij; bureaucratisering, centralisatie, onvrijheid en terreur zijn de concrete uitwassen van dit denken en een meer menselijk socialisme, zoals dat in het New Left-denken is ontworpen, blijkt in de praktijk nergens te werken. De voordelen van een socialistisch model boven een liberaal model worden, aldus Mehta, hierdoor grotendeels teniet gedaan, zodat het marxisme per saldo veel aantrekkingskracht verliest.

Daartegenover stelt Mehta als alternatief het 'integraal pluralisme', waarvan hij de grondgedachte ontleent aan Aurobindo, R. Tagore en M. K. Ghandi. Het is een synthetische visie, die de uniciteit van het individu en de eisen van de samenleving wil verzoenen. De mens is 'multi-dimensioneel': in zijn bestaan is plaats voor zowel het 'objectieve' (d.i. de economische bestaansvoorwaarden), het 'subjectieve' (d.i. zelfbewustzijn, creativiteit), het 'ethische' (harmonie en deugd) als voor het 'spirituele' (de binding met een hogere, onbekende wereld). Het universum is opgebouwd uit 'developing wholes', ook wel aangeduid als 'oceanic circles' (te vergelijken met de kringenleer of het subsidiariteitsbeginsel uit het christen-democratische denken). Ieder niveau, van individu tot nationale gemeenschap, moet worden gezien als een 'geheel' met een unieke identiteit, doch tegelijkertijd zich ontwikkelend in harmonie met andere 'wholes'; bij de ontplooiing van de identiteit van ieder 'whole' moeten de belangen van individuen/groepen worden afgewogen en de staat speelt hier een essentiële scheidsrechtersrol. De nationale gemeenschap – *Rashtra* (Sanskrit), door Mehta vertaald met *Volk* (Duits) – ziet Mehta als het allerbelangrijkste sociale niveau met een metafysische en spirituele betekenis. Hoewel de ontplooiing van het individu uiteindelijk het hoogste doel vormt, is deze toch gebonden aan de verplichtingen van zijn sociale positie (*dharma*) en is de natie de feitelijke spil waarom het sociale en politieke leven draait. Daarnaast moeten in iedere samenleving een viertal taken (kennisvergaring, bestuur & beveiliging, handel, handwerk) door gespecialiseerde groepen/individuen worden verricht; de klassieke Indische 4-kasten indeling wordt hier als een algemene sociale 'wet' geformuleerd.

Vanuit deze visie bepleit Mehta een aantal veranderingen (politieke en economische decentralisatie, regulering van de technologie), die echter de nationale identiteit (cultuur) intact moeten laten. Daarom moeten in de beleidsvorming niet alleen economische belangengroepen, maar ook 'het volk' en cultuurdragers (schrijvers e.a. kunstenaars) een stem krijgen.

De morele gedragsregels voor individuen zijn in Mehta's visie verschillend al naar gelang hun positie, en voor de staat gelden weer andere regels. In de politiek is weliswaar geweldloosheid de hoogste deugd, maar de feitelijk belangrijkste vraag is, hoe een goede samenleving gecreëerd kan worden met een minimum aan geweld. Zonder dat geweld als moreel juist kan gelden, is het gebruik ervan in de binnenlandse en de buitenlandse politiek noodzakelijk om het goede te bereiken of erger kwaad te vermijden: immers, de helden van de geschiedenis (M. noemt Christus, Napoleon en Gandhi) hebben in hun loopbaan rampspoed en dood voor duizenden mensen gebracht.

Mehta's visie roept een aantal commentaren op. Allereerst kan zijn boek niet gekwalificeerd worden als een systematische, afgewogen analyse van het liberale en marxistische denken. Zowel het liberalisme (dat ook kortweg wordt aangeduid als 'democratic thought') als het marxisme (afwisselend aangeduid als 'socialisme', 'marxisme' en 'communisme') worden zeer globaal behandeld zonder analyse van hetzij oorspronkelijke teksten hetzij de huidige stand van de vakliteratuur daaromtrent; verwijzingen naar bijv. Djilas, Marcuse en Kolakowski zijn weinig diepgaand en doen soms wat willekeurig aan. Zelfs de verankering van het integraal-pluralisme in het denken van Aurobindo, Tagore en Gandhi geschiedt niet via een grondige analyse van hun ideeën, maar via een nauwelijks controleerbare greep van citaten. Mehta's pretentie, dat zijn visie de zwakheden van liberalisme en marxisme alsmede van de daarop gebouwde samenleving kan genezen, wordt helaas niet met een grondig, zelf-kritisch betoog onderbouwd. Verder is het werk niet vrij van stellingen, die soms modieus en soms politiek geïnspireerd aandoen, alsmede van politieke slagenom-de-arm. Zo wordt bijv. gepleit voor een onderschikking van de technologie aan de menselijke behoeften ('de technologie moet zich aan de familiestructuur aanpassen en niet omgekeerd'), doch tegelijkertijd wordt door de militaire sector en strategische industrieën een grootschalige technologie geaccepteerd ('in gepaste vorm moet de moderne technologie ten volle worden benut'). Ook het pleidooi voor arbeiderszelfbestuur-op-z'n-Joegoslavisch gaat voorbij aan de inmiddels bekende gebreken van deze organisatievorm. Tenslotte lijkt ook de plaatsbepaling van het integraal-pluralisme ten opzichte van liberalisme en marxisme wat al te gemakkelijk. Het Sovjetcommunisme wordt enerzijds afgewezen vanwege het centralistische karakter — zij het, dat het volgens Mehta wel de 'noodzakelijke' sociale en culturele veranderingen, de vereiste industrialisatie en een groei van 8% per jaar heeft totstandgebracht —, doch het marxisme wordt aanprezen vanwege zijn 'concern for human rights' en als correctie op de 'false culture' van het liberalisme. Dat ook het liberalisme een bezorgdheid kent voor 'human rights and happiness' en dat ook het liberalisme heeft gevoerd tot enige sociale en culturele veranderingen, industrialisatie en economische groei, wordt over het hoofd gezien. Mehta's werk is desondanks interessant en wel a) als voorbeeld van de Indiase perceptie van liberalisme en marxisme; b) als weergave van de invloeden van deze beide op Indische politieke denkers en c) als poging de eigen Indiase identiteit in een hedendaagse maatschappijvisie te formuleren. Zijn integraal-pluralisme, dat men als nationalistisch, humanistisch en ethisch zou kunnen kwalificeren, lijkt vooral bedoeld te zijn als een allesomvattende visie, waarin conflict en samenwerking, individueel belang en groepsbelang, geweld en moraal, familieverband en staatsapparaat ieder hun eigen plaats hebben. Wanneer het om concreet politiek handelen gaat, gaat Mehta een duidelijke keuze uit de weg — maar misschien mag men dat van een dergelijke globale visie ook niet verwachten. Als universeel harmoniemodel doet het integraal-pluralisme welhaast thomistisch aan — niet voor niets is het hinduïstische denken wel vergeleken met het rooms-katholicisme, in tegenstelling tot de beginselvaste, 'protestantse' islam.

Mehta's uitwerking bewijst, hoe sterk de behoefte aan een 'eigen' ideologie in India is en tegelijkertijd hoe sterk men bij het ontwikkelen daarvan blijft refereren aan westerse politieke denkbeelden.

De Indische traditie, van Kautilya tot Gandhi, biedt een overvloed aan grondstof voor politieke ideeënvorming. Mehta maakt daarvan een (te) spaarzaam gebruik, maar laat niettemin zien hoe springlevend het nationalisme in de Derde Wereld is — tegenover Oost en tegenover West.

B. J. S. Hoetjes